

CREATORI DE EX LIBRIS ÎN MANIERA ARTEI 1900 ÎN COLECȚII ORĂDENE

Vasile Sarca

Analizând funcțiile *ex libris*-ului literatura de specialitate relevă, în general dublul caracter¹ al acestuia, cel de *titlu de proprietate* al unei persoane sau instituții asupra unei cărți și cel de obiect de artă.

Privite cu o atenție sporită, aceste funcții scot în evidență pe o a treia, anume pe cea de obiect de artă cu *caracter aplicativ, decorativ*. Realizând suma celor enunțate, se va descifra în acest mic petec de hârtie imprimată, care este *ex libris*-ul, o încărcătură ce fixează la unul din poli un element juridic, cel de titlu de proprietate asupra unei cărți, îndeobște frumos tipărită, iar la celălalt pol un aspect artistic, dobândit în urma acțiunii creatoare a unei mâini de grafician înzestrat. Această ultimă calitate, prin extensie, poate oferi titlul de obiect de artă aplicată, decorativă, în momentul în care se fixează pe coperta interioară a cărții tipărite, dar se poate transforma și în *obiect de artă independent, de sine stătător*, în cazul în care nu mai este anexat textului tipărit. În primul caz îndeplinește un rol juridic și grafic fiind însoțit de alte însemne din aceeași categorie artistică: ilustrații de carte, vignete, inițiale sau chiar litere artistic realizate. În al doilea caz funcția se restrânge doar la elementul grafic și putând ocupa un loc pe un perete, într-o ramă sau ca exponat în cadrul unei expoziții. Aceasta, cu atât mai mult cu cât, cu timpul își poate pierde calitatea de adeverire a proprietarului care se schimbă sau dispare. Iar de aici și până la a deveni obiect de *colecție* nu mai e decât un pas.

Ca obiect de colecție, prin dubla funcționalitate și prin elementul artistic, *ex libris*-ul se aseamănă, în foarte multe privințe cu *marca poștală*, cu *filatelia*, rolul graficii artistice fiind mai direct, mai viu, mai original în primul caz.

Orașul Oradea, așezat pe malurile Crișului Repede, rămâne orașul cu cele mai multe clădiri construite în maniera *Sezession*, de factură vest europeană, din România. Așezare cu vechi tradiții meșteșugărești și cultural-artistice, Oradea, urbe situată la granița de vest a țării nu a ocolit nici una din marile experiențe ale civilizației apusene. Vizând arhitectura, elementul major al artelor plastice, orașul, aproape milenar a cunoscut binefacerile romanicului, ale goticului, ale renașterii - azi în bună parte dispărute sau restrânse între zidurile cetății. După 1700, orașul evoluează în afara zidurilor de apărare și se îmbogățește cu clădiri ridicate în maniera barocului, al clasicismului, istoricismului, eclecticului precum și al *Sezession*-ului, vizibile și azi. Mai mult, barocul și *Sezession*-ul sunt ilustrate cu piese de referință.

Este binecunoscut faptul că, maniera *Art Nouveau* a pătruns în aproape toate domeniile existenței, devenind modă timp de peste trei decenii. Ca atare el va fi întâlnit și la polul opus, în cel al artelor minore cum ar fi: cartea, ilustrația de carte, revistă și ziar, vigneta, afișul, bijuteria și multe altele. Referitor la artele minore, grafica mică, în speță *ex libris*-ul, cunoaște și el aceleași momente de vârf ca și arhitectura din timpul Renașterii și cel al *Artei 1900*. De primul se leagă numele titanului graficii renascentiste, Albrecht Dürer, creator de model în *ex libris*, originar pare-se din împrejurimile Oradiei², în timp ce al doilea stil și-a propulsat proprii săi creatori și colecționari în domeniu.

Este de prisos a se insista cu explicații asupra ceea ce reprezintă *ex libris*-ul³ și stilul *Arta 1900*⁴, *Art Nouveau*, *Sezession* sau *Jugendstil*⁵ și așa mai departe.

În continuare, atenția se îndreaptă spre colecția de *ex libris* adunată cu sârguință din lumea întreagă de către Károly Román Radványi - senior și continuatorul său, Károly Radványi - junior, prin schimb pe bază de parteneriat cu alți omologi de pe mapamond. Colecția, care la nivelul anului 1975 număra peste 38.000 de piese, provine din peste 20 țări⁶. Date fiind legile interne ale multiplicării grafice, implicit ale *ex libris*-ului - considerată drept grafică mică

- legi stabilite în acest ultim caz și prin hotărârile *Congresului Internațional de Ex Libris de la Barcelona* (Spania) din anul 1958, graficianul - artist va executa, numerota și semna un număr, de până la 10 sau până la 100 de exemplare din unul și același desen. Numărul de exemplare poate diferi în funcție de tehnica grafică utilizată : tipar înalt (xilo- și linogravură), tipar plat (litografie, offset) sau tipar jos (diferite metode ale gravurii în metal). La participarea la expoziții, numărul de exemplare din același desen multiplicat trimis organizatorului poate fi între trei, patru sau cinci.

Așa stând lucrurile, este natural ca numărul de desene inițiale, în cazul de față notat cu 1/1 ori *exemplar autor* (E.A) din colecția particulară să fie mult mai mică decât numărul total de desene imprimate. Tocmai aceste dubluri, tripluri și cvadripluri, au făcut posibilă nașterea unei noi colecții, constituită prin achiziție, în cadrul Secției de artă a Muzeului Țării Crișurilor din Oradea. Fizic și juridic se poate vorbi de două colecții, azi diferite, având rădăcină comună, anume activitatea de colecționari și creatori de *ex libris* a familiei Radványi. Multe dintre exemplare se regăsesc în ambele colecții. În consecință, discutând despre *ex libris*-urile comune, după cum s-a arătat ambelor colecții, până la epuizarea uneia dintre ele, subiectul tratat se va referi la ambele. Posibilitatea de a se reduce și dispărea, o are colecția particulară, date fiind un șir de condiții obiective dar și subiective. Din discuțiile purtate cu Károly Radványi junior, urmașul și actualul proprietar al Colecției particulare "RADVÁNYI" , în cursul lunii aprilie a anului 1999 acesta aprecia numărul actual de exemplare ca fiind în jur de 24.000.

Punând în discuție colecția, munca de o viață a unui om, creator și colecționar în același timp, se impune a jalona principalele etape ale vieții sale.⁷ Károly Román Radványi - senior s-a născut la Oradea în anul 1900. Învăță meseria de zețar în tipografia vărului său Károly Béres. Studiază grafica cu profesorul de desen Roman Mottl - senior de la care deprinde arta gravurii, a confecționării de *ex libris* și pasiunea de colecționar. Primele sale lucrări datează din anul 1920. Până în anul 1957 va realiza peste 300 de gravuri originale. Își expune operele la Oradea, Seghedin (Ungaria), Brașov, București, Budapesta

(Ungaria), Turda și Cluj. Refuză oferte tentante de slujbe și călătorii în străinătate. Împreună cu verii săi, frații Béres, pun bazele *Tipografiei "Kálvin"*. Este membru al *Asociației "Arte frumoase"* din Oradea, în cadrul căreia expune consecvent între anii 1933 și 1936. "*Lexiconul tipografic*" din 1936 îi elogiază activitatea profesională. Din 1934 lucrările îi sunt prezentate de prestigioasa "*The Book Plate Association International - Los Angeles*". Are preocupări diverse: colaborează la diferite organe de presă, iubește natura și scoate revista "*Viața turistică*" ("*Túrista Élet*"), îndrăgește folclorul, cu predilecție cel din zona Călățele - Huedin, realizează mobilier în stil popular între anii 1938 - 1942, azi devenit obiect de muzeu în Oberhaching (Germania). Este membru fondator, în anul 1945, al *Școlii de Artă din Oradea*, în cadrul căreia ocupă funcția de director. Încep ani grei pentru existența sa de după război. În urma unui denunț calomnios, în anul 1952 își pierde orice sursă de existență. Cu greu obține un loc de muncă departe de casă. Se îmbolnăvește grav și moare în ianuarie 1957, nu înainte de a pregăti materialul unui ultim calendar, pentru anul următor. Un mormânt, de pe care a dispărut orice însemn, din cimitirul Olosig din Oradea, îi slujește drept loc de veci. Trecerea sa în neființă este semnalată doar de revista franceză "*L'ex libris francais*", nr 47/1957 din Nancy.

În ce privește colecția de *ex libris* din cadrul secției de artă a Muzeului Țării Crișurilor, este singura care constituie obiectul unui studiu la ora actuală. Munca este anevoioasă și își propune ca finalitate clasificarea pe țări, pe autori - în cadrul acestora, pe grupări stilistice și tematice, pe tehnici grafice de execuție, pe înregistrarea siglelor și semnăturilor creatorilor, pe formarea unei baze de date, și pe elucidarea unor informații încă necunoscute, atât de necesare în acest domeniu nu îndeajuns de apreciat și exploatat la noi, la români.

Nu s-a neglijat, chiar dacă pare prematur, nici activitatea de valorificare a colecției prin expoziții tematice, însoțite de cataloage explicative, comunicări, scurt metraje pe peliculă video, precum și munca de conservare.

Este cazul expoziției anterior amintite, realizată în martie 1997

sub genericul "*Ex libris-ul sub semnul Artei 1900*", urmată un an mai târziu, în martie 1998, de o alta, purtând titlul "*Ex libris - ul sub semnul heraldicii*".

Prima expoziție, cea care stă sub semnul *Artei 1900*, este structurată pe 47 de planșe de carton cenușiu, fiecare conținând în medie 9 lucrări de *ex libris* încadrate fiecare într-un passe-partout negru. Dintr-un număr de peste 8.000 de lucrări, câte alcătuiesc proprietatea muzeului, s-a selectat un eșantion de 405 bucăți, structurate în jurul temei propuse.

Materialul expus debutează cu un text explicativ, cuprins dealtfel și în catalogul expoziției, care dă răspuns la trei întrebări: - *Ce este ex libris-ul ?* - *Ce este Arta 1900?* - cuprinzând un scurt istoric al acestuia - și - *De ce stă una sub semnul celeilalte?* Textul se încheie cu o avertizare adresată contemporanilor, *vis - à - vis* de starea de deteriorare în care se află multe din creațiile stilului.

Expunerea planșelor, succesiunea lor, urmărește în esență evoluția *Artei 1900* în *ex libris* în anii săi de glorie (după 1895 și până în 1914), apoi prezintă o serie de creatori de marcă fie în calitate de maeștri ai stilului, fie ca reprezentanți ai unor curente care au ilustrat stilul. Specificarea în titlu a particulei "... sub semnul ..." are ca explicație faptul că maniera de lucru Sezession nu dispare în totalitate din toate domeniile, odată cu izbucnirea marii conflagrații mondiale. Unele sfere de preocupări, cum ar fi cel al însemnului de carte, continuă să supraviețuiască hotarului - limită în timp, amintit, fie prin maniera celor care l-au abordat și nu au mai renunțat la ea, fie prin noi creatori, veniți din urmă, care au îndrăgit atât modalitatea de lucru cât și tematica abordată. În consecință se întâlnesc lucrări care poartă ca dată anul 1974 și se înscriu organic printre cele de epocă.

Printre cei care ilustrează stilul sunt maeștri ai genului, dar și artiști mai puțin consacrați. Unele lucrări nu poartă nici semnătură și nu sunt nici datate, ele rămânând în continuare obiectul studiului.

În ilustrarea *evoluției stilului* se remarcă nume precum: ALSHEIM VORSCHTED, E. GERSTER, HERBINER, PAUL BÜRCK, LIESENGEZ, C. WOLBRAND, BLED WENIG,

MARGARETTE ESCHENBURG, WILLI GEIGER, ELSA BAESECKE, H. LAVDAHN, J. RENART, WILLI MÜNCH, ADOLF KUNST, N. LONGSTREET, norvegianul A.M. OLSEN - jr., (Fig. 1) danezul G. WEILAND, suedezii PREISSIG și C.G. HOLMBERG, austrieii OTTO BARSCH, OTTO FRIEDRICH și KARL STERRER, cehoslovacii LADA NOVAK și B. BENES, (Fig. 2,3) germanii HANS ZARTH, GULINS KLINGER, OTTO WESTPHAL, HANS BÖHME și WIRSUM, (Fig. 4) ungurii ADE MATILDE , această doamnă a ilustrației de carte, PÁL JÁVOR și GÉZA DEÁK și francezul FRITZ HOEBER, ale căror lucrări pot fi văzute pe primele cinci panouri.

Fig. 1

Fig. 2

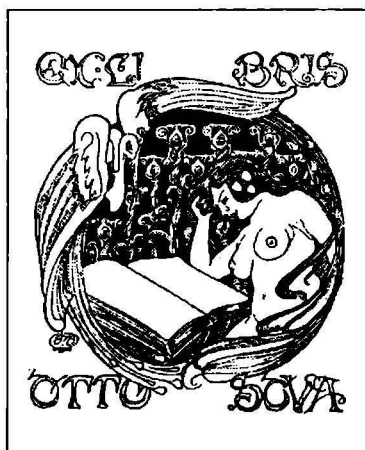

Fig. 3

Planșele următoare, a șasea și a șaptea, introduc privitorul în lumea nașterii ex libris-ului, cea a trecerii de la copiștii de texte la primele tiparnițe legate de literele mobile prin îmbunătățirea adusă de Guttenberg.

Fig. 4

Domeniul este ilustrat de următorii creatori: belgianul VLAANDEREN, brazilianul P.BRAZ, din nou cehoslovaca Lada Novak, olandezii L. DERYCKE, CH. VINOELST, americanul R. FLETCHER, belgienii A. JEULE și GET LESELÉ, francezul J.P. QUINT, olandezul STYRL și JONS BRITZE.

De produsele copiștilor și ale primilor tipografi se leagă și

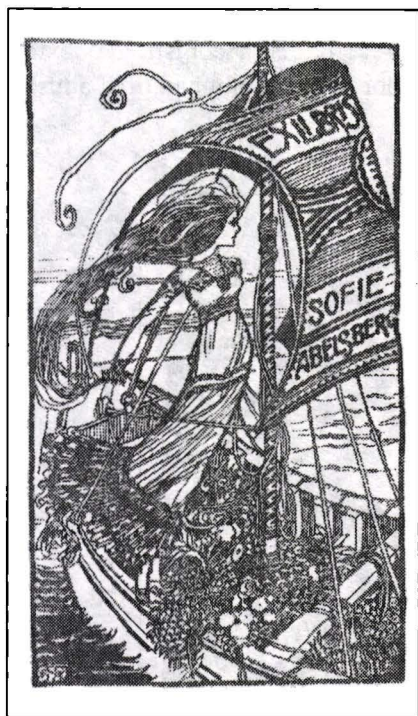

Fig. 5

inițialele, acele litere frumos decorate de la începutul textelor manuscriselor incunabilelor și cărților. Austriacul FRANZ LEHRER ilustrează două planșe, a opta și a noua în ordine, cu un număr de 18 *ex libris*-uri reprezentând litere relizate în maniera romanică și gotică.

Cel de al zecelea panou, prin ilustrațiile sale, a însemnelor *heraldice*, vizează prin tematica propusă, evul mediu, mai precis acel segment al său de care se leagă nașterea *ex libris*-ului inițiat de Albrecht Dürer. Subiectul acesta l-a inspirat și pe graficianul OTTO HUPP ale cărui lucrări au ca țară de proveniență atât Germania cât și Belgia. Cazul în care unul și același creator are mai multe țări ca loc de proveniență a

lucrărilor, nu este unic. Situația se va mai repeta și în cele ce urmează. Lucrări similare cu ale lui Hupp se leagă și de numele cehoslovacului JAROSLAV MARIK, belgianul LOU ASPERLAG, finlandezul D. BAKKER, germanul LORENZ RLEUDE, precum și polonezul RUDOLF MEKICKI. Interesant este faptul că numele acestuia din urmă apare înscris în modalități diferite de la o producție grafică la alta.

Asemeni stampelor *japoneze* care au influențat pictura impresionistă și postimpresionistă europeană, la rândul său *ex libris*-ul japonez și-a lăsat amprenta asupra celui realizat în maniera *Sezession*, cu atât mai mult cu cât aceste curente artistice se situează, în mare, pe aceleași coordonate de timp, între ele putându-se stabili unele elemente comune. Alte 18 *ex libris*-uri vin să ilustreze cel de-

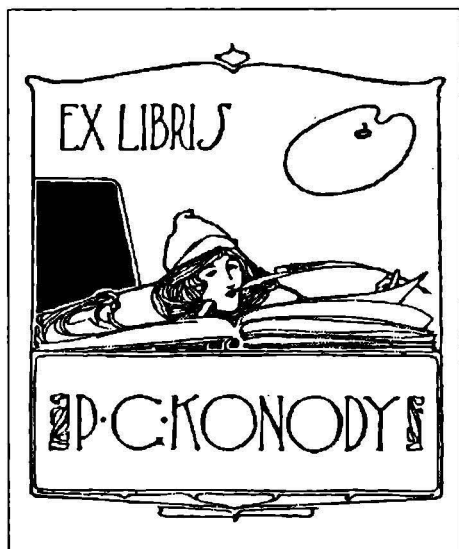

Fig. 6

al unsprezecelea și cel de-al doisprezecelea panou. Ele sunt ieșite de sub pensula sobră și precisă a doi japonezi: SHOJI KOZUKA și EICHI HIROSE.

Panourile cu numerele de ordine treisprezece și patrusprezece continuă să prezinte lucrări realizate în *manieră japoneză*, dar în afara Japoniei. Este cazul unor autori cu precădere cehoslovaci ca și DRIVORYT PITELKA și dr. J. JAŠKA și a polonezilor M. PARIZEK și WOY LEOTA. Unul din cele două

panouri este ilustrat în totalitate tot în *manieră japoneză și orientală* de către cehoslovaca ANNE MACKOVA. Cea mai veche lucrare poartă data de 1918, iar cea mai nouă de 1943. În toate gravurile stilul este unitar, autoarea preferând să nu-și schimbe maniera de lucru odată cu trecerea timpului.

Al cincisprezecelea panou are și el ca sursă de inspirație *arta orientală*, de data aceasta însă *varianta arabescului*. Stilul este ilustrat de LAYRENH SCHARFER, TH. BROEKSTRA, ARTHUR CIOGREN și a germanului HANS SCHAEFER originar din orașul muzicii Bayreuth.

Suita continuă cu alte cinci planșe care își propun să ilustreze acele "curente care au dus la apariția curentului (stilului) Art Nouveau".⁸ Pe lângă, deja amintita influență japoneză și orientală și cea a elementelor heraldice, se impun a mai fi amintite și alte curente cunoscute sub denumirile de: *renașterea celtică, drakare sau corăbii scandinave, neoceltic, neoromantic, neogotic sau renașterea gotică, neobarocul, neoroccocoul, Art Nouveau -ul floral și organic, concepția lineară și bidimensională, fauna marină și*

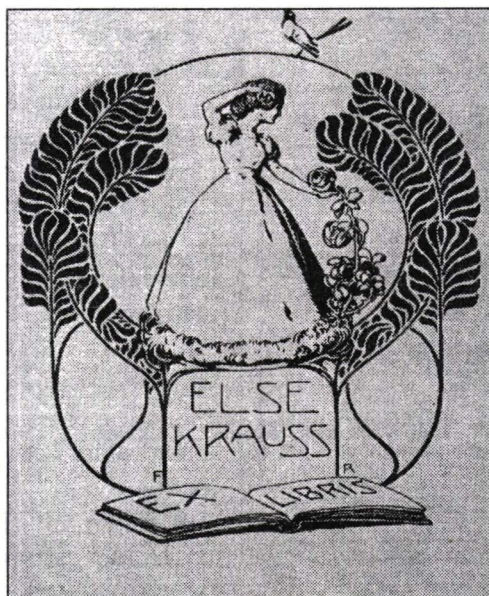

Fig. 7

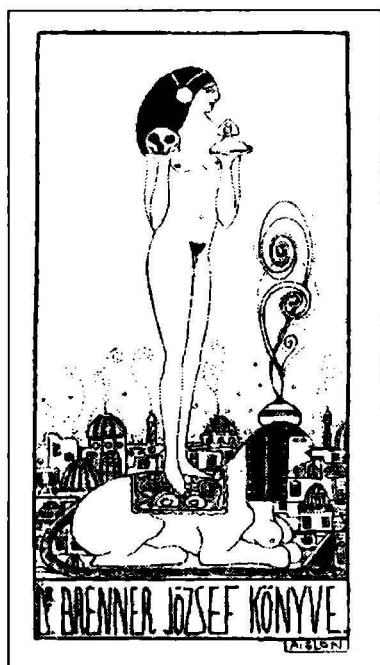

Fig. 8

Fig. 9

altele. Au fost trecute în revistă doar acele curente care au un suport material ilustrativ în colecții.

Lumea oamenilor nordului, a fiordurilor, a corăbiilor scandinave, decorate la provă cu inimitabile capete de dragoni preluați apoi și de către arhitectură, este ilustrată de artiștii gravori: HANS FRIEDMANN, PÉR STOFFERS, GUSTAV VAN DE WALL, UTTUSLIEN, francezul ARMAND RELS, pe care îl vom mai întâlni și pe alte panouri și americanul FRANKLIN BITTNER.(Fig. 5)

“... interesul de ordin istoric pentru stilurile perioadelor trecute”, pe tot parcursul secolului al XIX - lea, fac posibilă “o retrospectivă care în multe privințe își are rădăcina în interesul stârmit de Mișcarea romantică pentru evul mediu”⁹, implicit pentru stilul gotic. Renașterea gotică sau neogoticul a stat în atenția următorilor creatori: HRYHERIJEV, SCHMIDT, ROYCROPTERS, dar mai cu seamă a unora care au făcut carieră în domeniu. Printre ei se numără: americanul AINSLIE HEWETT, polonezul MECKICKI, cehoslovacii VLADIMIR MAISNER și VACLAV RYTIR și elvețianul JEAN KAFFMANN.

Neobarocul înflorește cu predilecție în Europa ultimelor decenii ale secolului al XIX-lea. Alimentând o notă de dramatism, acest stil, prin contrastele sale violente de clar obscur se încarcă cu o notă teatrală prin recurgerea somptuoasă la efectele arhitecturale. Problemă de suflet în ilustrarea manierei și-au făcut: polonezul, familiar prin prezențele anterioare, Rudolf Mieckichi, belgianul H. LEVIGNE, suedezul C.CLAUDIUS CALMUS, italianul G. BALLARAK, francezul STERN precum și E.D FRENCH.

Neorococoul, diferind mult de curente anterioare, prin esență și expresie, este cel mai vechi dintre stilurile de epocă ale istoricismului. El a intrat în atenția unor specialiști ai graficii minore ca și: americanul PINE OIHARIS, austriacul FRANZ BAYROS, francezul ARTROS și elvețianul francofon C. ROSCHET MALHERBE, deasemenea și a ungarilor WEISS ANTAL și BÉLA PETRY din Debrețin.

Făcând o analiză a concepției liniare și bidimensionale, un teoretician al stilului, OWEN JONES, arăta în 1863: “....cultul liniei s-a bazat din punct de vedere teoretic, pe reacția față de influența

<< demoralizantă>> a imitării atât de directe a naturii”¹⁰. Printre cei care s-au străduit să traducă în practică, săl ilustreze prin *ex libris* se numără: F. SCHUSCHO, CARL BERKHAN, urmați de germanul W. EHRINGHAUSEN, olandezul PAUL HERMAN, australianul WALTER ESSIE și ungurul G.F.L. MORELLI. (Fig. 6)

În ultimul sfert al veacului al XIX-lea au apărut numeroase cărți cu modele având planta ca motiv principal. Interesul pentru plante a contribuit la completarea fundamentării teoretice a curentului *Art Nouveau*. (Fig. 7) În ilustrarea graficii mici în stil floral organic s-au evidențiat: CIRIL GOLDIE, germanul M. MOLITOR, elvețianul C. Roschet Malherbe și olandezul THEO NEUHUYS.

Un subcapitol aparte și-a propus să-i prezinte pe maeștri *ex libris*-ului. Creației lor i s-a afectat un spațiu cuprins între una și trei planșe. Sunt cazuri în care pe o singură planșă apar alături doi sau chiar trei desenatori deosebiți. Motivația rezidă în numărul redus de *ex libris*-uri prin care sunt reprezentați în colecție.

Spaniol prin naștere și nord - american prin studii și naturalizare, ISMAIL SMITH poartă în lucrările sale amprenta subcontinentului iberic. Ca și Goya, Smith și-a creat un univers aparte, propriu, o chintesență a pământului catalan. Lumea pe care o evocă este cea a chitariștilor spanioli, a dansatoarelor de flamenco, a unui Don Quijote costeliv ca și mârtoaga sa, a conquistadorilor cuceritori ai Lumii Noi. Drept leitmotiv, multe din lucrările sale, ca un înlocuitor al propriei sigle poartă portretul autorului, un personaj robust, hispanic, ce bate la porțile senectuții, integrându-se organic în mediul creat de el.

Lui Ismail Smith, ca de altfel și francezului ARMAND RELS i s-a afectat un spațiu maxim, de trei panouri.

ARMAND RELS și-a creat și el propriul univers, unul fantastic, venind de departe din timpuri imemorabile. Sub ochii privitorului se perindă personaje ale anticei Elade, un zeu Pan cântând din fluiet de această dată, cortegii de satiri și bacante, de fauni, de perechi de tineri arcadieni însoțiți cu toții de țapi (tragos), vizând originile teatrului. Un alt personaj preferat este cel al șarpelui ce sugerează îndeletnicirea bătrânului Asclepyos. Universul grotesc al goticului, cu personaje aparținând unui ev ceva mai apropiat evocă mai

pregnant lumea personajelor lui Goya prin dragonii, vampirii, drakarele și chipurile mephistofelice așezate într-un ambient arhitectural de epocă, care populează cel de-al treilea panou al autorului.

Mult mai ancorat în realitate este ANDRÉ VLAANDEREN, care prin semnăturile sale reprezintă trei țări: Olanda, Belgia și Franța. Subiectele, chiar dacă fac trimiteri la măștile teatrului antic, la turniruri medievale, la însemne heraldice cu nelipsiții lei și grifoni, au o tentă de contemporaneitate. Astfel, un Sfântul Gheorghe ecvestru ucide balaurul însemnat cu zvastică, capete de îngerăși, putti ai rozei vânturilor umflă brațele unei mori tipic olandeze, un pom al vieții este atât de viguros încât rupe cu rădăcinile sale cercurile butoiului ce-l găzduiește. Micile lucrări abundă de figuri ale regnului vegetal și animal. *Ex libris*-urile lui Vlaanderen degajă o stare de calm și de liniște.

Pe câmpul panoului cu numărul treizeci se împart, e drept în mod inegal francezul URBAIN WERNAERS cu olandezul O.VERHAGEN. Wernaers, cu o subtilă doză de umor redă lumea cărților, atmosfera atelierului de pictură și a muzicii într-o ambianță oarecum balzaciană, mai mult prin recuzită decât prin esență. Verhagen, mult mai sobru, explorează posibilitățile oferite de stil, anume linia și vegetația, calculat tratată pătrunzând în lumea unei muzici romantice paganiniene, prezentând un Sfântul Ioan îmbătrânit, oglindindu-se, aidoma unui personaj wilde-ian, într-un Iordan ce-i redă chipul întinerit. Restul lucrărilor au teme cotidiene și profane.

Pe a treizecișuina planșă fac casă bună trei autori distribuiți în mod aproape egal, deosebit de talentați în persoana cehoslovacilor JAROSLAV MARIK și OSKAR FIALA cărora li se alătură francezul L.POUSTHOMIS. Marik și Pousthomis sunt prezenți cu câte un desen, având fiecare câte două poziții coloristice, relevând posibilitățile ex librisului. În timp ce primul abordează atât elementul floral cât și pe cel linear, ultimul uzează doar de posibilitățile celei de a doua variante. Oskar Fiala îmbină, în schimb, elementul vegetal și organic cu cel arhitectural prezentând imagini cu filigorii și mici construcții religioase având toate baza rotundă.

O notă aparte o constituie creația ungarului SASSY ATTILA care și-a tradus și occidentalizat numele prin particula AIGLON.

(Fig.8)Beneficiind de studii solide dobândite la Budapesta , München (Germania), ucenic și reprezentant al Școlii de la Baia Mare, precum și al Academiei Julien din Paris (Franța), lucrările lui Aiglon, Attila Sassy, au originalitatea lor. În grafica sa mică se contopesc ca într-un creuzet, formând un armonios corp comun diferitele influențe: linia meșteșugit condusă, floralul care tinde spre arabesc, nudurile feminine ce degajă un iz de pictură antică egipteană, metamorfoze ale vegetației transformându-se în motiv popular, vârtejul unui tors feminin prins într-un dans amețitor sub privirile unor figuri desprinse parcă din Guernica lui Picasso, un fel de dans al morții.

La el, ca și la alți graficieni unguri care îi vor urma, se distinge atenția pentru detaliul dus până la supraîncărcarea imaginii. Pe simezele expoziției el ocupă locul treizeci și doi.

Următoarele două locuri sunt rezervate unor creatori de ex libris, tot unguri, în persoana lui BÉLA PETRY - senior și BÉLA PETRY - junior, cele care domină net fiind lucrările tatălui. De la prima privire se remarcă cantitatea imensă de muncă inspirată investită în desen. Au insistat cu minuțiozitate asupra celor mai mici detalii creindu-se atâtea miniuniversuri câte petice de hârtie ilustrează planșele. Tematic, se perindă în lucrările lor simboluri ale lumii medicale: Esculap și Hygeea, șarpele cu pocul cu otravă, fructul de mac. Alte imagini prezintă căsuțe pescărești ascunse în spatele unor pomi stufoși, apoi o bufniță înțeleaptă așezată pe un lemn de căpătâi ca un memento și sarcastica sarcă sau coțofană, dacă doriți, cu o pană de păun în cioc, aluzie la scriitor și opera sa literară.

Ex libris-urile ungurului KORNÉL RÉVÉSZ, activ, de altfel ca și Béla Petry în deceniul patru al secolului nostru, se aseamănă în multe cu acesta. Până și un ochi versat cu greu ar putea să le diferențieze. Chiar și tematic se aseamănă, subiectele preferate fiind cele legate de carte, de tiparniță, de pomul vieții și de lemnul de cap sculptat și cel al regnului vegetal aflat în stare de îmbobocire. Se remarcă și la el aceeași minuțiozitate a detaliului.

După acest scurt intermezzo al lui K.Révész, mai mult cu scop comparativ, se revine la creația lui B.Petry, care mai ocupă și un al treilea panou, pe cel de-al treizecișisaselea, tulburat, dacă s-ar putea spune astfel, de prezența lui LÁSZLÓ DEBRECZENI ilustrat cu o

singură lucrare, pe motiv că se încadrează temei propuse, anume a curentului pe care ne-am permis să-l etichetăm ca neomaghiar. În argumentarea numelui vin drept suport lucrări inspirate din trecutul și portul național al vecinilor noștri, precum și alte teme majore precum "pâinea noastră cea de toate zilele", vinul ca sursă de inspirație în literatură, dansul și actul creației. Se remarcă din nou insistența asupra elementului vegetal.

Alte două panouri se succed, în ordine al treizecișisaptelea și al treizecișioptulea, ilustrând o temă mai mare, cea a variantei stilului născut în interiorul arcului carpatic, la început de secol și evoluția sa ulterioară. Ca atare ne-am permis să le intitulăm stilul *transilvan* și *neotransilvan*.

Cel mai reprezentativ ilustrator al său rămâne fără îndoială clujeanul, originar din Stana, KAROLY KOS, arhitect, scriitor și grafician, creator de curent și școală, cunoscut pe plan european. Dacă ar fi să i se impute ceva pe plan moral ar fi atitudinea sa naționalistă față de colegii săi din perioada războiului. Este urmat de LÁSZLÓ KOZMA care îi continuă maniera și tematica. Notă aparte face graficianul clujan, celebru și el, anume GY. SZABÓ BÉLA, care prin gravurile sale în lemn se apropie mai mult de spiritul Art Nouveau-ului decât de litera sa. Mai puțin cunoscuți sunt clujenii TAMÁS PAJOR, FERENC REITHOFER, brașoveanul OTTO BROSSEK, (Fig.9) târgu mureșanca IRMA NEMES, care se străduiesc și reușesc să se încadreze în limitele unui Sezession liniar, urmați de turdeanul TAMÁS BABB, LÁSZLÓ PAULOVIĆ și J. FARKAS care se limitează la a sugera curentul.

Pe cel de al treizecișinouălea panou se prezintă tocmai cei cărora le datorăm colecția de față, anume KÁROLY ROMÁN RADVÁNYI - senior (1900-1957) și fiul și continuatorul său KÁROLY RADVÁNYI - junior. În special primul s-a apropiat cu seriozitate de teme precum: cartea, tipografia, însemne ale meseriilor, monograme, artă populară, sintetizată prin propria personalitate, viața și moartea. Acum și aici nu se va insista asupra personalității celor doi, activitatea de creatori și colecționari, în special a tatălui fiind un subiect tratat aparte¹¹.

Colecția de ex libris luând naștere la Oradea, nu se putea

concepe, ca ea să nu conțină și numele a câțiva reprezentanți deosebiți ai genului tocmai din propriul oraș, foști dascăli, colegi de breslă și prieteni ai lui K.R. Radványi - senior.

Prin concepție, execuție, tematică și numărul de lucrări face notă distinctă ISTVÁN BALOGH care, mai mult decât ceilalți, ilustrează latura autohtonă intelectuală a stilului. Artist multilateral, pictor, grafician, ilustrator de carte apropiat al muncii de tipograf, câteva din temele sale devin leitmotive: pelegrinul transilvan, peisajul arid încărcat cu nori grei, personajele biblice. Realizează, de mână în tehnica culorilor de apă câteva lucrări sub influența japoneză pe care le transpune în realitatea autohtonă. Alte lucrări sugerează lumea diasporei evreiești din Oradea, destul de numeroasă până în 1944, confruntarea dintre bine și rău, antiteza dintre lumină și întuneric, însemnele farmaciei, șerpi încolăciți în jurul cupei cu otravă și cărți omniprezente legate de numele prestigioasei tipografii orădene Sonnenfeld, activă în prima jumătate al secolului al XX-lea.

Alte două panouri, după cele ale lui I. Balogh găzduiesc un mănunchi de alți creatori de ex libris orădeni, unii mai cunoscuți: ERNŐ GRÜNBAUM și MÓRICZ BARÁT dispăruți prematur în holocaust, precum și membri unei alte familii de creatori și colecționari: ROMAN MOTTTL - senior, fost dascăl și inițiator al lui Radványi senior, și fiul acestuia ROMAN MOTTTL -junior.

Chiar dacă nu sunt cunoscuți în măsura primilor, lucrările lui IMRE FÖLDES, MÁRTON WENCZEL, LIPÓT JANESCH, AUGUSTIN BARBONȚA și PIROSKA MAKAI se caracterizează prin sobrietate și pertinentă. Multe dintre ele au ca subiect tipografia și produsul ei principal, cartea, redate metaforic.

Al patruzecișipatrulea panou prospectează evul mediu, din interiorul său, din ceea ce are mai specific, redat prin gravuri care, prin tehnica execuției, prin acuratețea desenului sugerează și ele epoca. Unele sunt străbătute de un filon de umor negru, aidoma călăului lui OTTO REDL, care într-o mână ține paloșul iar în cealaltă o carte din care citește, sprijinit pe o grămadă de cărți. În aceeași notă este redat un alt gâde, călare pe un paragraf de lege, cu arma execuției însângărată, pe umăr. În ilustrația italianului C. SABATTINI apare un diavol roșu pe cale de a ieși din cazanul cu smoală încinsă.

Un măscărici cu o bufniță pe umăr țintește cu arcu unde va în afara imaginii în lucrarea lui JUL. SINGER.

Ceva mai temperate, stampele americanului W. HOWARD PICKERING, ale nemțoaicei GIANINA BART și a cehoslovacului KAREL NEMEC prezintă un menestrel cântând sub clar de lună și doi vânători cu arbaleta. Lucrările sunt executate prin câteva din tehnicile tiparului înalt și jos.

Lumea subacvatică a speciilor marine ilustrează al patruzecișicincilea panou. Animale, în special raci, crabi, melci, pești, meduze, păianjeni de apă se succed într-o sarabandă, unele lucrări degajând o subtilă notă de umor. Alte creații respectă litera legii în ceea ce privește Art Nouveau - ul, în timp ce câteva rămân în spiritul stilului, încadrându-se în tematica dată. Este cazul unui ex libris ce ilustrează un rac, desenat de ungurul BÁLINT KOSA, cel datat cu anul 1974.

Cei care au mai realizat lucrări cu această temă inepuizabilă sunt: cehul J. LHOTA, austriacul PAUL KIRING, olandezul C.A.N. RAMPLIN, ungurii Kornél Révész și mai sus menționatul Bálint Kosa căroră li se aliază JULIUS GNUMB și G.F. ÖBBES.

O picanterie a genului o constituie ex libris eroticis, gen al graficii mici care coexistă alături de *ex libris*, *ex musicis* sau *ex filateliciis*. Spre simplificare, dar și spre amuzament ne-am permis să-l mai numim și (*S*)*ex libris*. Tema ocupă ultimele două panouri ale expoziției. Din maniera desenelor se desprind câteva trăsături: întâi desenul riguros și cu seriozitate executat, apoi trimiterile spre diverse domenii, precum cel al medicinei, literaturii, umorului și nu în ultimul rând cel al folclorului. Între cei care și-au asumat rolul de ilustratori ai temei sunt: K.R. Radványi -senior, părintele colecției, danezul CRISTIAN BLAESBERG, olandezul ARONDENS, francezul MARCEL LUQUET, dealfel un maestru al genului, cehul DVORZKA, cel care se apropie de subiect de pe poziția folcloristului, vizând mai mult latura cultului fertilității decât cea a anecdoticii, fapt întâlnit și în alte domenii cum ar fi cel al producției de cahle. Temei amintite mai subcriu și graficienii U.G. HIRSCH și FRANZ MARQUIS von BAYROS, precum și ungurii VARKONYI, LASZLO KÉKESI, JOZSEF TAKACS și FROSIROS.

Departa de a fi atotcuprinzător, studiul de față se cere a fi completat, desigur în alte circumstanțe, cu o serie de date noi care vizează biografia creatorilor, tehnicile uzitate, tipul de hârtie utilizat, dimensiunile desenelor, siglele și semnăturile autorilor precum și altele. Dacă unui eșantion de peste 400 de lucrări îi corespund un număr de autori identificați, rezultă logic că autorii întregii colecții se ridică la peste 1000 de artiști plastici , dintre care unii sunt nume celebre în materie, în timp ce alții sunt mai puțin cunoscuți.

Din contabilizarea unor date reieșite în urma evaluării materialului expus, rezultă următoarele: sunt prezenți cu numele 152 de autori, alții 10 apar doar cu inițiale în timp ce 34 de lucrări au rămas neidentificate. Urmează o înșiruire a numelor țărilor de proveniență a autorilor și a lucrărilor, în ordinea cantitativă a materialului prezentat. Situația arată în felul următor: România, Ungaria, Germania, Franța, Cehoslovacia, S.U.A, Olanda, Austria, Belgia, Elveția, Japonia, Danemarca, Finlanda, Italia, Polonia, Norvegia, Suedia, Australia, Brazilia și Spania.

Chiar dacă subiectul *Arta 1900* a fost abordat dintr-una din laturile sale minore, cea a graficii, mai precis a ex libris-ului, studiul de față, la fel ca și cele anterioare, cărora li se adaugă expozițiile și benzile video, se doresc a fi, alături de intenția de valorificare a colecției și una de ținere trează a conștiinței contemporanilor în ce privește acest stil artistic, atât de generos care tinde să fie dat uitării, în timp ce obiectivele și obiectele care îl ilustrează se distrug încet dar inexorabil.

NOTE

1. Corneliu Dima Drăgan, *Introducere în istoria ex libris-ului românesc*, Revista bibliotecilor nr.12/1967.
2. Adina Nanu, *Pe urmele lui Dürer*, Ed. Albatros, 1976, pg. 6-25
- 3 Sarca Vasile, *Ex librisul sub semnul Artei 1900*, Catalog expoziție, Muzeul Țării Crișurilor, Oradea, 22 martie 1997, pg. 1-6
4. Paul Constantin, *Arta 1900 în România*, Ed. Meridiane, 1972, pg. 5-6.
5. S. Tschudi Madsen, *Art Nouveau*, Colecția Curente și sinteze, nr.18, Ed.

Meridiane, București, 1977, pg. 35-38

6. Rodica Hârcă, *Considerații pe marginea colecției particulare de ex libris Radványi Román Károly*, Biharea, Muzeul Țării Crișurilor, Culegere de studii și materiale de etnografie și artă, 1975, pg. 213-223.

7. Sarca Vasile, *Radványi Román Károly - senior (1900-1957)*, Revista "Ex libris" românesc, nr.8, Oradea, iunie 1999.

8. S.Tschudi Madsen, *Op. cit.*, pg. 71-82.

9. Idem, pg.76.

10. Ibidem, pg.60.

11. Radványi Károly -junior, Radványi R. Károly , "*Református naptár*" ("Calendar Reformat"), Oradea, 1993, pg. 133-136.